

Сәуле Құрманбайқызы Иманберді^{1*}, Зибә Абдуллақызы Құламанова², Айгүл Әсетқызы³^{1*}автор-корреспондент, филология ғылымдарының докторы, профессор,
Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Қазақстан, Астана қ.,
ORCID: 0000-0002-9151-9881 E-mail: imkusaule@gmail.com²филология ғылымдарының кандидаты, профессор,
Мұхаммед Хайдар Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Қазақстан, Тараз қ.,
ORCID: 0000-0001-7677-3622 E-mail: ziba_asilmura@mail.ru³филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор,
Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Қазақстан, Өскемен қ.,
ORCID: 0000-0002-4285-312X E-mail: aigulaset10@gmail.com**ӘЛЕМНІҢ ТОПОНИМИКАЛЫҚ БЕЙНЕСІНДЕГІ «ТАРАЗ» КОНЦЕПТІСІ**

Аңдатпа. Мақалада «Тараз» атауына ғалымдар берген анықтамаларға шолу жасалып, сауалнама негізінде атауды тұтынушылардың оның уәжіне қатысты аялық білімі айқындалады, сондай-ақ атаудың мәтінтүзушілік қызметі арқылы ассоциативтік ерекшеліктері анықталады. Бір астионим негізінде атау жасаушы және атауды тұтынушы қоғамның әлемнің топонимикалық бейнесін қалыптастырудағы рөлі, халықтың әлеуметтік жағдайы, танымы мен талғамы сараланады. Әлемнің тілдік бейнесін, соның ішінде топонимикалық бейнесін қалыптастыруда кеңістіктің маңызды рөл атқаратыны көрсетіліп, халықтың әлеуметтік жағдайы мен кеңістікті танып-білу ерекшеліктері атау таңдаудағы негізгі факторлардың бірі екені айқындалады. Сонымен бірге ғалымдардың топонимиялық концептінің әлем бейнесін қалыптастырудағы рөліне қатысты зерттеулеріне талдау жасалады. Зерттеу нәтижесінде атауды тұтынушылардың әлемнің топонимикалық бейнесін қалыптастырудағы рөлі анықталып, сауалнама деректері негізінде респонденттердің атауға қатысты аялық білімін арттыру мақсатында көпшілікке арналған арнайы курстар ұйымдастыру қажеттілігі көрсетілді. Мақаланың мақсаты – «Тараз» астионимінің оңтүстік өңір қоғамының әлемнің топонимикалық бейнесін қалыптастырудағы негізгі факторларын концептуалдық талдау негізінде айқындау және халықтың осы атауға қатысты аялық білімін сауалнама арқылы анықтау. Зерттеу әдістері: дескриптік тәсіл, сауалнама, концептуалды, семантикалық талдау, фреймдік талдау. Зерттеу жұмысы лексика-семантикалық, когнитивтік бағытта орындалған. Мақаланың практикалық маңыздылығы оның негізгі нәтижелерін әлеуметтік лингвистика, ономастика, соның ішінде атаужасам мен трансонимдену мәселелеріне қатысты теориялық курстарды оқытуда, когнитивтік лингвистика, лингвомәдениеттану пәндерінде, сондай-ақ қазақ тілін оқыту практикасына арналған семинарларда қолдануға болатындығымен айқындалады.

Тірек сөздер: «Тараз» астионимі; әлемнің тілдік бейнесі; әлемнің топонимикалық бейнесі; концепт; сауалнама.

Қаржыландыру көзі: Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің ЖТН BRBR24993043 «Қытай және өзге де Шығыс елдері дереккөздеріндегі көне түркі топонимдері – қазіргі түркі интеграциясының түп негіздерінің бірі: тарихи-этимологиялық, лингвистикалық көрінісі» атты бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру жобасы аясында дайындалды.

Сілтеме жасау үшін: Иманберді С.Қ., Құламанова З.А., Әсетқызы А. Әлемнің топонимикалық бейнесіндегі «Тараз» концептісі. *Tiltany*, 2026. №3 (103). 29-41-бб.

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2026-3-29-41>

Сауле Курманбайқызы Иманберди^{1*}, Зибә Абдуллаевна Куламанова², Айгуль Асетқызы³^{1*}автор-корреспондент, доктор филологических наук, профессор,
Казахский агротехнический исследовательский университет имени Сакена Сейфуллина,
Казахстан, г. Астана, ORCID: 0000-0002-9151-9881 E-mail: imkusaule@gmail.com²кандидат филологических наук, профессор,
Таразский региональный университет имени Мухаммеда Хайдара Дулати, Казахстан, г. Тараз,
ORCID: 0000-0001-7677-3622 E-mail: ziba_asilmura@mail.ru³кандидат филологических наук, ассоциированный профессор,
Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова, Казахстан, г. Оскемен,
ORCID: 0000-0002-4285-312X E-mail: aigulaset10@gmail.com

КОНЦЕПТ «ТАРАЗ» В ТОПОНИМИЧЕСКОЙ КАРТИНЕ МИРА

Аннотация. В статье представлен обзор научных трудов, посвященных выявлению мотивации астионима «Тараз». На основе проведенного анкетирования определяется фоновое знание носителей языка, связанное с мотивацией данного названия, а также посредством анализа его текстообразующей функции выявляются ассоциативные особенности. На материале одного астионима рассматривается роль общества, создающего и использующего название, в формировании топонимической картины мира, а также отражение в этом процессе социального опыта, когнитивных установок и предпочтений носителей языка. Раскрывается значимая роль пространства в формировании языковой картины мира, в том числе ее топонимического образа, показано, что социальные факторы и особенности восприятия и осмысления пространства выступают одним из оснований выбора названия. Кроме того, анализируются научные исследования, посвященные роли топонимических концептов в формировании картины мира. В результате исследования определена роль носителей языка в формировании топонимической картины мира, кроме того, результаты опроса выявили необходимость организации специальных курсов для широкой аудитории с целью расширения фоновых знаний респондентов о названиях. Цель статьи – на основе концептуального анализа определить основные факторы, связанные с ролью астионима «Тараз» в формировании топонимической картины мира общества южного региона, а также выявить фоновое знание носителей языка посредством анкетирования. В исследовании использованы описательный метод, научный обзор, концептуальный, семантический и фреймовый анализ. Исследование выполнено в лексико-семантическом и когнитивном направлениях. Практическая значимость работы заключается в возможности использования ее основных результатов в теоретических курсах по ономастике, в том числе при изучении вопросов номинации и трансономизации, а также в социолингвистике, когнитивной лингвистике, лингвокультурологии и на семинарских занятиях по практике преподавания казахского языка.

Ключевые слова: астионим «Тараз»; языковая картина мира; топонимическая картина мира; концепт; анкетирование.

Источник финансирования: Статья подготовлена в рамках проекта программно-целевого финансирования Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан ИРН №BR24993043 «Древнетюркские топонимы в источниках Китая и других стран Востока – одна из основ современной тюркской интеграции: историко-этимологическое, лингвистическое видение».

Для цитирования: Иманберди С.К., Куламанова З.А., Асеткызы А. Концепт «Тараз» в топонимической картине мира. *Tiltanyum*, 2026. №3 (103). С. 29-41. (на каз. яз.)

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2026-3-29-41>

Saule Imanberdi^{1*}, Ziba Kulamanova², Aigul Assetkyzy³

^{1*}Corresponding Author, Doctor of Philological Sciences, Professor,
Saken Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, Kazakhstan, Astana,
ORCID: 0000-0002-9151-9881 E-mail: imkusaule@gmail.com

²Candidate of Philological Sciences, Professor,
Mukhammad Khaydar Dulaty Taraz Regional University, Kazakhstan, Taraz,
ORCID: 0000-0001-7677-3622 E-mail: ziba_asilmura@mail.ru

³Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Kazakhstan, Oskemen,
ORCID: 0000-0002-4285-312X E-mail: aigulaset10@gmail.com

THE CONCEPT OF «TARAZ» IN THE TOPONYMIC PICTURE OF THE WORLD

Abstract. The article presents a review of scholarly works devoted to identifying the motivation underlying the astionym “Taraz.” Based on the results of a questionnaire survey, the background knowledge of language users regarding the motivation of this name is determined, while its associative features are identified through an analysis of its text-forming function. Using a single astionym as the research material, the study examines the role of the community that creates and uses the name in shaping the toponymic picture of the world, as well as the ways in which the social experience, cognitive attitudes, and preferences of language users are reflected in this process. The significant role of space in the formation of the linguistic picture of the world, including its toponymic representation, is revealed. It is shown that social factors and the specific ways in which space is perceived and conceptualized constitute one of the key foundations for the choice of a name. In addition, scholarly studies addressing the role of toponymic concepts in the formation of the picture of the world are analyzed. The study identifies the role of language users in shaping the toponymic picture of the world. Furthermore, the survey results demonstrate the need to organize special courses for a broad audience in order to expand respondents’ background knowledge of place names. The aim of the article is to identify, through conceptual analysis, the main factors associated with the role of the astionym “Taraz” in shaping the toponymic picture of the world of the society in the southern region, as well as to determine the background knowledge of language users through a questionnaire survey. The study employs the descriptive method, literature review, conceptual analysis, semantic analysis, and frame analysis. The research

is conducted within lexico-semantic and cognitive approaches. The practical significance of the study lies in the possibility of applying its main findings in theoretical courses on onomastics, including the study of nomination and transonymization, as well as in sociolinguistics, cognitive linguistics, linguocultural studies, and seminars on the practice of teaching the Kazakh language.

Keywords: “Taraz” astionym; linguistic picture of the world; toponymic picture of the world; concept; questionnaire survey.

Source of financing: The article was prepared within the framework of the program-targeted funding project of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan IRN BR24993043 “Ancient Turkic Toponyms in Chinese and Other Eastern Sources – A Foundation for Modern Turkic Integration: Historical-Etymological and Linguistic Perspective”.

For citation: Imanberdi, S., Kulamanova, Z., Assetkyzy, A. The Concept of «Taraz» in the Toponymic Picture of the World. *Tiltany*, 2026. No.3 (103). Pp. 29-41. (in Kazakh)

DOI: <https://doi.org/10.55491/2411-6076-2026-3-29-41>

Кіріспе

Қоршаған ортаны қабылдауда, ең алдымен, таным жатыр. Атау тағушы географиялық нысан ерекшелігі ғана емес, адам (қоғам) үшін маңызды әлеуметтік, шаруашылық, мәдени, тарихи ақпараттарды да ескеруі мүмкін. Концептілерді зерттеу – атау тағушы адам психологиясын айқындауда ғана емес, жалпы әлемнің тілдік бейнесін қайта құру мен оны зерттеудегі оның құрылымдық бірліктері ретінде аса маңызды. Концепт белгілі бір тақырыпта әлем туралы жиынтық ақпараттан тұрады десек, әлемнің топонимикалық бейнесін жасаудағы топоним-концепт – атау берушінің танымы, психологиясы, қажеттілігі, пайымы, таңдауы т.б. ақпараттар жиынтығынан құралатын менталды білім. Ол топонимнің лингвистикалық және экстралингвистикалық факторларынан көрініс табады. Әлемді қабылдау әр елдің ұлттық танымы мен қабылдауына орай концептілер жүйесін құрайды, ал ол өз кезегінде әр тілде, әрине, өзгеше болады. Белгілі бір топонимді концепт ретінде қарастыру атау таққан, сол атауды тұтынатын халықтың танымы мен ұлттық құндылық шегін айқындауда маңызды.

Зерттеудің өзектілігі қазіргі кезде әлемдік аренада әр халықтың өз орнын белгілеуімен, түркі тұтастығын айқындайтын тілдік материалдарды жіктеп, талдау қажеттілігімен анықталады. Осы уақытқа дейін тарихи жәдігер ретінде бізге жеткен «Тараз» атауының мән-мағынасын анықтау, оның түркі тұтастығын танытудағы орнын көрсету, адамзат дамуына қажетті ақпаратты жинақтау аса маңызды.

Бір қала атауы негізінде белгілі бір өңір қоғамының әлемнің топонимикалық бейнесін анықтау үшін, ең алдымен, жинақталған материалдар өңделіп, тақырып аясында жазылған отандық және шетелдік ғылыми еңбектерге шолу жүргізілді. Сонымен қатар «Тараз» атауының әртүрлі дереккөздердегі мәтінтүзушілік қызметі қарастырылып, атаудың мән-мағынасы айқындалды. Сондай-ақ халықтың осы атауға қатысты танымын анықтау мақсатында жазбаша сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға респонденттер жас мөлшері мен әлеуметтік жағдайына шектеу қойылмай, кездейсоқ іріктеу негізінде тартылды, сұрақтар ашық түрде берілді.

Атау беруші қоғамның таным-талғамы, қолданған тілі және атаудың таралу ареалы туралы ақпарат беретін тілдік бірлік ретінде тарихи атаудың маңызы зор. «Тараз» атауы бұдан бөлек әртүрлі дереккөздерде мәтін түзіп, қосымша ақпарат беретіні сөзсіз, себебі бұл атау әлемдік ауқымға ие Ұлы Жібек жолындағы нысанға берілген. Болашақта осы тектес зерттеулердің нәтижелері атау беруші және атауды тұтынушы қоғамның әлемнің тілдік, соның ішінде топонимикалық/ономастикалық бейнесін жасаудағы модельдерін анықтауға, өткен заман мен қазіргі кезең арасындағы сабақтастықты айқындауға, түркі қоғамына ортақ таным мен талғамды ашуға маңызды негіз болмақ.

Материал және әдістер

Зерттеуді жүргізу мақсатында атаудың ғылыми анықтамасын ашу үшін топонимдік сөздіктерге, түсіндірме сөздіктерге, тарихи дереккөздерге, ал халық санасындағы ассоциативті танымды айқындау мақсатында көркем шығармалар мен БАҚ материалдарына жүгіндік. Сонымен бірге зерттеу толыққанды болу үшін және «Тараз» концептісінің әлемнің топонимдік бейнесін жасаудағы маңызын ашу мақсатында Шығыс дереккөздеріндегі материалдар да сараланды.

Қазіргі тіл білімінде онимдік бірліктерді, олардың жиынтығын концепт тұрғысынан

қарастырған ғалымдар баршылық. Зерттеген ғалымдардың еңбектерінде ономастикалық кеңістік жалпы концепт тұрғысынан (Б. Тілеубердиев), топонимді менталдық жүйені айқындайтын матрица түрінде зерделенген (Қ. Рысберген), тарихи ескерткіштердегі «Жаратушы» концептісінің репрезентациясы қарастырылған (С. Иманбердиева) т.б.

Қарастырылып отырған материалдар талдауы лингвистикалық әдістер мен тәсілдер кешенінде жүзеге асады. Ең алдымен, жиналған фактілерді жүйелеу әрі логикалық тұрғыдан түсіну. Осыған байланысты нақты заңдылықтарын айқындау мақсатында дескриптивті әдіс қолданылды. Екіншіден, атау сыртындағы ұғымды анықтау мақсатында модельдеу әдісі қолданылды. Үшіншіден, зерттеудің прагматикалық бағыты адамның таным қызметінің өнімі ретіндегі жұмсалымды-прагматикалық талдауды пайдалануды қарастырған. Басты әдіс ретінде когнитивті және фреймдік талдау, сауалнама жүргізу орын алды.

Алдағы уақытта көнеден белгілі, алайда қолданыстан шыққан атаулардың ұлттың әлемнің топонимикалық бейнесін қалыптастырудағы маңызын айқындау зерттеулердің басты бағыттарының біріне айналары сөзсіз. Себебі өткеннің тарихи ақпаратын айқындамай, болашаққа көз жүгірту мүмкін емес.

Әдебиетке шолу

Б. Тілеубердиев ономастикалық концептіні кеңістік, адам, жануарлар, өсімдіктер сияқты әмбебап концептілер құрылымында қарастырып, олардың концептуалдану ерекшелігін айқындаған (Тілеубердиев, 2006: 20).

Кез келген атау нысанды атаудан бөлек, ұлттық мәдени ақпаратты да қамтиды, яғни әр халықтың кеңістікті игеру, сол бойынша ақпаратты игеруі әртүрлі болады, бұл жөнінде авторлар: «Адам қоршаған ортадағы белгілі нысандарды, олардың ерекшеліктерін өзіндік түсініктер жүйесі көмегімен дәл бейнелеуі арқылы топонимдер әлемінің тілдік үлгісін құрайды. Оны әлемнің топонимиялық бейнесі деп атайды», – деген ой қорытады (Абдирасилова, Атабаева, Салихова, 2020: 48).

Иманбердиева С.Қ. төрт түлікке қатысты ақпаратты саралай отырып, төрт түлік пірлерін концептуалдауды қазақтың ұлттық бейнесін танытудың құралы ретінде қарастырған. Сонымен қатар зоотопонимдер негізінде әлеуметтік-психологиялық кодты ашу арқылы мал шаруашылығымен айналысқан халықтың атауларда сақталған ақпаратын анықтап, қазақ халқының әлемнің топонимикалық бейнесін суреттеу ерекшелігін айқындаған (Иманбердиева, 2024: 58).

Қ. Рысберген: «Қазақ топонимиясы – географиялық жалқы атаулардың жай ғана жиынтығы емес, ол менталдық факторларды көрсететін ономастикалық деңгейдің лексикалық бірліктерінің жүйесі», – дей келе, көшпелі халықтың мал шаруашылығына қатысты ақпараттың топонимдерде сақталуын сөз етеді. Сонымен бірге топонимдерді код түрінде матрица негізінде талдаған (Рысберген, 2010: 7).

О.А. Урсова топонимнің концепт екенін дәлелдейтін тілдік бірліктердің негізгі өзектік белгілерін анықтауды концептіні ұғымдық модельдеу деп атайды. Ғалымның пікірінше, мұндай модельдеу когнитивтік және фреймдік талдау негізінде жүзеге асырылады (Урсова, 2007: 254). Мысалы, Ұлытау:

- ең көне тау;
- ханды сайлайтын жер т.б.

Алтай топонимиясы негізінде топонимдік жүйенің онтологиялық және менталды болмысын зерттей отырып, ғалым мынадай тұжырым жасайды: «Топонимдік жүйенің менталды болмысын қарастыру барысында әлемнің топонимдік бейнесі ұғымын енгізген жөн. Топонимдердің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, сондай-ақ болмысты тануда қоғам қабылдаған ортақ көзқарастарға сүйене отырып, әлемнің топонимдік бейнесін әлемнің жалпы бейнесінің ажырамас бөлшегі деп қарастыруға болады» (Дмитриева, 2003: 9).

О.Л. Рублева өз мақаласында Приморье өлкесінің топонимиясын топонимдік кеңістік, топонимдік жүйе және дүниенің топонимдік бейнесі тұрғысынан қарастыра отырып, топонимдік тұлға, топонимдік мәнмәтін және топонимдік концепт ұғымдарын сипаттайды (Рублева, 2016: 40).

«Топоним уәжін анықтауда сауалнама әдісі қолданыс жағынан қиындық тудырмайтынына және көп уақыт алмайтынына қарамастан, толық ақпарат бере алмайды. Сондықтан әлеуметтік ономастика (социоономастика) тарихындағы ең бай әдістердің бірін қолдану қажет. Сауалнама респонденттердің топонимнің уәжін және оның орналасқан жерін анықтауға қатысты жауаптарын толық нақтылай алмайды, ал бұл кемшіліктің орнын толтыра алатын әдіс – менталды картография» деген пікірмен толық келісуге болмайды, себебі әдісті тандау ең алдымен зерттеу мақсатына байланысты (Erzsébet Györffy, 2015: 505).

Шиелі ауданы топонимдерін когнитивтік тұрғыдан зерттеген ғалымдар әлемнің топонимдік бейнесін сипаттауда шағын кеңістікті білдіретін микротопонимдермен қатар, бағыттық аялық білімді аңғартатын макротопонимдердің де маңызды рөл атқаратынын нақты мысалдармен дәйектейді. Осыған байланысты олар «топонимиялық концептілер менталды-топонимиялық стереотиптер негізінде жинақталып, әлемнің топонимиялық көрінісін сипаттайды, бұл көрініс қазақ тілінде топонимдер арқылы өрнектеледі» деген тұжырым жасайды (Рүстембек, Абасилов, 2021: 39).

Топонимдерді аңыздық және ақиқат деректермен байланысты халықтық этимология тұрғысынан салыстыра қарастырған Б.М. Базарбеков: «Ұлттық топонимдік кеңістіктегі атаулар – когнитивтік базаның білімдер жүйесін құраушы, сақтаушы және таратушы құрылым», – деген тұжырым жасайды (Базарбеков, 2024: 7).

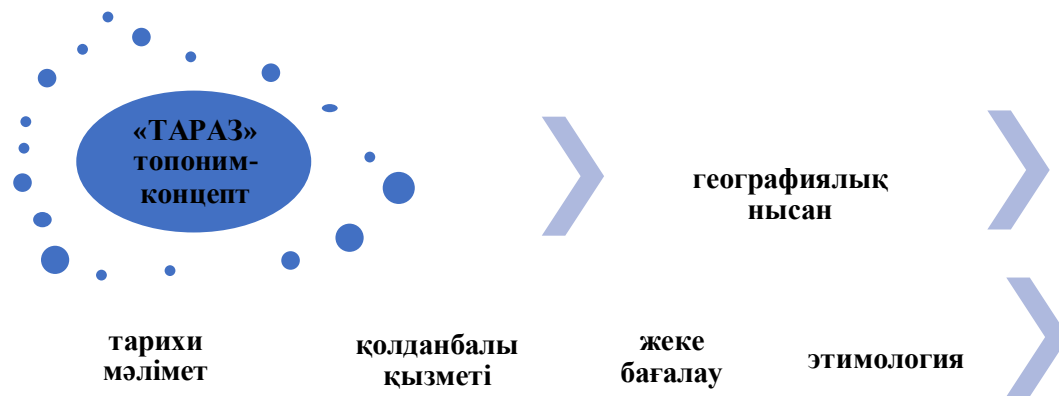
Көріп отырғанымыздай, ғалымдар әлемнің топонимдік бейнесін анықтауда кеңістік мәселесі мен менталды топонимдік стереотиптерді назардан тыс қалдырмайды. Сонымен бірге топоним-концептілерді әлемнің топонимдік бейнесін қалыптастырудағы негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырып, әлемнің топонимдік бейнесін дүниенің тілдік бейнесінің ажырамас бөлігі ретінде таниды.

Ал біздің зерттеуіміз осы уақытқа дейін Ұлы Жібек жолы бойындағы 2000 жылдан астам тарихы бар «Тараз» атауының тек қалыптасу уәжін анықтаумен шектелмей, осы атауға қатысты тіл тұтынушыларының аялық білімін айқындауға және соның негізінде оның оңтүстік өңірдің әрі әлемнің топонимдік бейнесін қалыптастырудағы маңызын ашуға бағытталған.

Нәтижелер және талқылау

Кез келген географиялық нысанның атауы ол туралы тура не жанама ақпарат беруі мүмкін. Біз талдап отырған Тараз – Жамбыл облысының орталығы. Тараз – Талас өзені бойындағы 2000 жылдық тарихи қала (Иманбердиева, Бекенова, Құламанова және т.б., 2021: 7). Нысанды атаудан бөлек ақпарат қандай да бір лингвомәдени қауымдастықтың танымын аңғартады. «Топонимдік реалий туралы лингвомәдени қауымдастыққа тән білім менталды білім ретінде қабылданады (Зобнина, 2007: 5). Бұл астионим сыртында лингвомәдени қауымдастықтың сабақтастығы жатыр, яғни атау тағушы қауым үшін Талас / Тараз – «таудан құлай аққан өзен», «тау өзені» дегенді білдірсе, қазіргі атауды қолданушы қауым үшін ол – «тарихи атауды жаңғырту». Мұнда көнедегі атау тағушы қауым трансонимдену үдерісі негізінде жақын жатқан табиғи географиялық нысан атауын қалаға атау ретінде берген, ал бұл қазіргі атау беру талабына сай келеді, яғни географиялық нысан туралы ақпаратты беруі шарт. Біз бұл атау арқылы тек тарихи жадтың жаңғыртылғанын ғана емес, сонымен бірге қала аумағымен «тау өзенінің» ағатыны туралы ақпаратты да анықтай аламыз.

Атауды күнделікті қолданып жүрген қала тұрғыны үшін ол бір қарағанда жай ғана атау ретінде қабылдануы мүмкін. Алайда оны белгі ретінде қарастырып, концептуалдық ақпаратын талдау барысында атаудың астарындағы мазмұн айқындала түседі, яғни мұндай ақпарат аялық біліммен байланысты танылады. Тараз астионимі концепт ретінде белгілі бір әлеуметтік кеңістік туралы ақпарат береді. Осыған ұқсас пікір И.А. Стернин зерттеуінде де кездеседі: «Атау қызмет аясына қарай белгілі бір мағыналық белгіге ие болады, алайда қомақты концептуалдық ақпарат атауды тұтынушы қоғам туралы экстралингвистикалық негізге сүйенеді» (Стернин, 2008: 28). Е.Л. Калининаның пікірінше, мұндай топонимдік концепт көпқабатты құрылым ретінде қарастырылуы қажет, яғни «оның өзегінде географиялық нысан туралы ақпарат сақталса, қосымша қабаттарында тарихи, этимологиялық, прагматикалық, жеке бағалау белгілері мен атаудың ішкі формасы туралы ақпарат сақталуы керек» (Калинина, 2009: 4).

Сурет 1 – «Тараз» концептісінің өрісі
 Рисунок 1 – Репрезентация концепта «Тараз»
 Figure 1 – Representation of the Concept “Taraz”

Сурет 1-де «Тараз» концептісінің өрісі географиялық нысан ретінде оның орналасқан жері, алып жатқан аумағы сияқты ақпараттардан тұрса, тарихи мәліметтер арқылы біз Тараздың Ұлы Жібек жолындағы 2000 жылдан астам тарихы бар қала екенін, осы қалаға байланысты тарихи оқиғаларды білеміз, сонымен бірге қала атауының диахрониялық дамуын да анықтай аламыз. Мысалы: Талас/Тараз (I-II ғ.) – Әулиеата (1864 ж.) – Мирзоян (1934 ж.) – Жамбыл (1938 ж.) – Тараз (1997 ж.). Әр кезеңде атаудың өзгеруінде қалай болғанда да таным жатыр. О бастағы Талас/Тараз/Таразаб атауларында трансонимдену құбылысы, яғни қаланың жақын орналасқан нысан атауымен аталғаны аңғарылады. Әулиеата атауының түркі халықтарына ортақ мәдени-тарихи негізі бар: бұл жерде атақты әулие Қарахан ата жерленген. Кеңестік идеологияның және сол кезеңдегі қоғамдық өзгерістердің ықпалы Мирзоян атауынан көрініс тапса, Жамбыл атауы осы өңірдің тумасы, атақты ақын Жамбыл Жабаевтың есімін дәріптеуге байланысты берілген. Ал қазіргі Тараз атауы байырғы атауды қалпына келтіру, тарихи жадты жаңғырту үрдісімен байланысты.

Атаудың қолданбалы қызметі – бұл, ең алдымен, нысанды атау қызметі, екіншіден, көркем шығарма, публицистика т.б. мәтін ішінде кездесуі, яғни мәтінтүзушілік қызметі. Атаудың әлеуметтік-танымдық мәні, яғни жеке тұлғаның атауды қабылдауы, бағалауы сауалнама нәтижесінде анықталады. Топонимдерді когнитивтік тұрғыдан зерттеген бірқатар ғалымдар концептіні жалпыұлттық немесе авторлық әлем бейнесінің фрагменті ретінде модельдеу үшін оның когнитивтік белгілерін түсіндірме, энциклопедиялық және лингвомәдени сөздіктердегі анықтамалар негізінде айқындау, сондай-ақ топонимнің әртүрлі дискурстарда, мысалы, поэтикалық (Зиновьев, 2008: 24; Корчевская, 2002: 20), публицистикалық (Урусова, 2007: 256; Керимов, 2006: 158) және т.б. қолданысына мәтінаралық талдау жүргізу қажеттілігіне назар аударады. «Тараз» астионимінің этимологиясына келетін болсақ, Талас және Тараз атауларын екі бөлек атау деп қарастыратын пікірлер де кездеседі. І. Кеңесбаев «Тараз» сөзінің мәнін «әдеміліктің үлгісі» деген мағынамен байланыстырады (Кеңесбаев, 1977: 681), әрине, бұл жалпы есімге қатысты айтылған пікір. Дегенмен ғалымдар арасында Талас пен Таразды фонетикалық өзгеріске ұшыраған бір атаудың нұсқалары деп танитын пікір де қалыптасқан. Осы тұрғыдан Талас атауындағы «тал» компоненті «тау, жота, жон, шоқы, биік, төбе», ал екінші сыңардағы «ас» сөзі «су, үлкен өзен» деген мағынаны білдіреді (Жанұзақ, 2010: 158). Біз Тараз атауының шығу тегіне қатысты профессор Т. Жанұзақтың пікірін қолдаймыз: «Тараз, Тархан, Тарғап, Дараты сияқты топонимдердегі бірінші компоненттердің тар/дар сөздері түбірлес әрі мәндес болуы мүмкін. Олардың екінші компоненттеріндегі аз сөздерінің де семантикасы бар екені анық». Бұл пікір Э.М. Мурзаевтың тұжырымымен де сабақтасады: «Иран, түркі тілдерінде дар~тар – сай, шатқал, аз~ас – су, өзен», яғни Тараз атауы «тау өзені» деген мәнде қалыптасқан деп түсіндіріледі (Мурзаев, 1984: 387).

«Тараз» концептісі тілдік әлем бейнесінің ажырамас бөлшегі деп айтуымызға негіз бар, ол оның тілде көрініс табуы, яғни репрезентациялануынан аңғарылады. Ең алдымен, бұл атау, яғни

жалпы есімдерге қарағанда белгілі бір нысанды атау қызметі бар. Екіншіден, ол нысанды сол тектес нысандардан жекелейді, яғни тау атауы емес, қала атауы. Үшіншіден, атаудың тағылу уәжін анықтаймыз. Мысалы, Тараз қаласының атауы – трансонимдену нәтижесі: бастапқыда өзен атауы болған, кейін өзен бойында жатқан қалаға тағылған, яғни потамоастионим. Мұнда потамоним – «өзен атауы» + астионим – «қала атауы»; потамоастионим – ономастикалық терминологияда трансонимдену үдерісін білдіру үшін этнотопоним, антропотопоним сияқты үлгіде жасалған ономастикалық термин. Талас атауының этимологиясын мақала басында көрсеттік. Сонымен бірге қала атауының диахрониясында антропогенді атаулар да бар: Әулие-Ата, Мирзоян, Жамбыл. Төртіншіден, қала атауында әлем туралы тіл иегеріне маңызды фреймдік, ассоциациялық ақпараттың ашылады. Бұл фрейм тұрғысынан:

- қашықтық: Шаш пен Тараз арасы 7 фас. (Ибн Хордадбек);
- сауда орны: Ұлы жібек жолындағы маңызды қала;
- материалды: аяқ киім фабрикасы, химиялық зауыт, қант зауыты орналасқан;
- рухани: Тектұрмас ата, Қарахан баба, Айша бибі т.б. жатқан мекен т.б.;
- табиғат: жап-жасыл шаһар;
- мерзімі: 2000 жылдан аса тарихы бар ежелгі қала.

Ассоциациялық ақпаратты ашу үшін сауалнама жүргізілді. Реципиенттер ретінде жас мөлшері мен әлеуметтік жағдайына қарай шектеу қойылмай, сауалнамаға 200 өз еркімен қатысушы іріктеп алынды.

Кесте 1 – «Тараз» концептісінің мәні

Таблица 1 – Суть концепции «Тараз»

Table 1 – The Essence of the Taraz Concept

№	Сұрақтар	Жауаптары
1	«Тараз» қала атауының шығу тегін білесіз бе?	141 респондент «білмейміз», 42-і «білеміз, ал 17 респондент «даулы пікір болуы мүмкін» деген ойда.
2	Тараз қаласы туралы жазған араб зерттеушілерінен кімдерді білесіз?	20 респондент «Ибн Хордадбек, әл-Истахри» деп жауап берсе, 180 респондент білмейтін болып шықты.
3	Тараз қаласы туралы жазған Қытай зерттеушілері кімдер?	Бұл сұрақ 200 респондент те жауап бере алмады.
4	Тараз астионимінің диахрониясын білесіз бе?	31 респондент дұрыс жауап берсе, 85-і орындарын не атауларын шатастырды, ал 84 сауалнамаға қатысушы «Тараз және Жамбыл, Әулиеата» атауларынан басқасын білмейтін болып шықты.
5	Қай шығармаларда көне «Тараз» бейнеленген?	Бұл сұраққа респонденттер (200) «Еске түсіре алмай тұрмын» деп жауап берді.
6	Тараз қаласының туристік маңызы қандай?	Респонденттердің барлығы да (200) «Тараз қаласының туристік мәні зор» деп жауап берді және мұның себебі «көне қала, тарихи әулие, тылсым орындар көп» деген жауап айтылды.
7	Көне Тараз қаласы туралы қазақ топонимикасы қандай мәлімет береді?	141 респондент атаудың шығу тегін білмейді, 42 респондент өзен атауымен, 17 респондент таразы сөзімен байланыстырады.
8	Қазіргі кезде «Тараз» атауын қандай ғалымдар зерттеп жүр?	ЖОО оқытушы қызметін атқарып жүрген 20 респондент әріптесі – Зиба Құламанованың «Жамбыл облысының топонимикалық анықтамалығы» еңбегімен таныс екендігін айтса, қалған 180 респондент ғалымдарды атай алмады.
9	Тараз қаласының ұлттық-мәдени аренадағы орны қандай?	«2000 жылдан асқан тарихы бар көне қала ретінде ұлттық-мәдени аренадағы орны жоғары болу керек» деп барлық респондент (200) жауап берді.
10	Тараз атауын қолдайсыз ба, жоқ әлде басқа атау ұсынар ма едіңіз?	«Көне атауы әрі айтылуы да тез, құлаққа жағымды, қолдаймыз» деп 200 респондент жауап берді.

Сауалнамаға ЖОО оқытушылары, жұмысшылар, үй шаруасындағы адамдар және студенттер қатысқандықтан, респонденттер құрамы әркелкі болды, бұл зерттеу нәтижелерінің де алуан сипатта көрінуіне әсер етті. Сауалнамаға қатысушылардың бірі – атаудың шығу тегі белгісіз десе, екіншісі – өзен атауымен байланыстырды, үшіншісі – сауда орны болғандықтан, тауарларды өлшеу үшін қолданылған таразымен байланыстырған, яғни атаудың фонетикалық қабаты негізінде теңестіру болды. Кейбірі атаудың диахрониясы бойынша өзгерген атауларын жазып шыққан. Бұл қазіргі атауды тұтынушы қауымның аталған топоним туралы ақпарат деңгейінің төмен екенін көрсетеді. Осы олқылықтың орнын толтыру үшін мектептен бастап ЖОО-на дейін дейін ұлттық жер-су атауларына арналған арнайы пәндер, курстар мен семинарлар ұйымдастыру қажеттігі айқындалады. Енді атаудың мәтінтүзушілік қызметіне талдау жүргізу үшін орта ғасырдан осы уақытқа дейінгі мәтіндердегі қолданысын қарастырып көрелік.

Тарихи мәтіндерде:

Сол жылы Исмаил *Таразға* соғыс ашты және соңында *Тараз* әмірі шығып, көптеген диқаншылармен исламды қабылдағанға дейін оған көп күш жұмсауға тура келді, енді *Тараз* мұсылман елі болды (Наршахи, 1897: 46).

Византиялық елші Земарх Киликийский келіп кеткеннен кейін 60 жыл өте Тараз қаласына қытай жиһангері Сюань Цзань келіп, Тараз – әр елден келген көпестер тоқтаған саудагерлер қаласы болғанын жазған (Маргулан, 2010: 241).

Махмұд Қашғари: «Диуани лұғат-ат-түрік» атты еңбегінде «Талас – Тараз атауымен белгілі қала. Олар екеу: оның бірі – Ұлығ Талас, яғни үлкен, екіншісі ислам шекарасында – Куми Талас» деп жазады (Қашқари, 2017: 412).

Көркем мәтіндерде:

Күмбір де күмбір керуен –
Сырнайлы сыңғыр серуен.
Таразым жеткен бұл күнге,
Мындаған жылдар төрінен

(Асылбек, 2019: 1).

Ниет еткен мұсылмандай намазға,
Ниет етіп ғазал төктім қағазға.
Ғасырлардың саусағында нұр шашқан,
Гауһар жүзік секілденген Таразға.
Көне шаһар көз алдында көлбесе,
Ғазиз көңіл әлденеге шөлдесе.
Жұмақты іздеп жанталасқан жан болса,
Таразға кел, Таразды көр ендеше

(Райымбекұлы, 2020: 1).

Тақ Тараз. Жалқы Тараз жаһандағы,
Түп қазық, туған үйім Отандағы.
Ықылым замандардың шаңы жұққан
Шаһарлы шежіремнің қаһарманы! (Ахметова, 2018: 1).

Публицистикалық мәтіндерде:

ҚХР инвесторлары Тараз қаласында су ресурстары мен ирригация жүйелерін басқаруға арналған смарт-технологиялар шығаратын зауыт ашады (Kazinform, 2025: 1).

Тараздағы бас шыршаның маңында мұз айдыны ашылды. ... Жаңа жыл қарсаңында мұз айдынының ашылуы тараздықтар үшін қуанышты жаңалық болды. Себебі оңтүстік аймақта қыста қар аз түседі. Кей жылдары тіпті жаумайды. Сондықтан тұрғындар сырғанау үшін Жуалы тауларына, кейбірі Алматыға баратын. Енді қаланың ортасындағы сырғанаққа асығатындар көп (24KZ, 2025: 1).

Тараз – Қазақстанның оңтүстігіндегі қала, Талас өзенінің жағасында орналасқан. ... 2001 жылдың 26 қыркүйегінде Тараз 2000 жылдығын атап өтті. Бұл күнді ЮНЕСКО ресми түрде мойындады (Zakon.KZ, 2001: 1).

Кесте 2 – «Тараз» атауының мәтінтүзушілік қызмет ерекшелігі

Таблица 2 – Особенности текстообразующей функции названия «Тараз»

Table 2 – The Peculiarity of the Text-forming Function of the Name “Taraz”

<i>Дереккөзі</i>	<i>«Тараз» астионимі</i>	<i>Ассоциация</i>
тарихи мәтіндерде	«Тараздың садағындай қиылған қас (Фирдоуси, 1960-1971: 109). Тараз – үлкен бекіністі қала, көптеген бақтары бар, тығыз қоныстанған, ор, төрт қақпасы бар және рабад орналасқан (Мукаддаси, 1966: 21). Тараз – мұсылман түріктердің сауда жасайтын орны, одан ары ешбір мұсылман бармайды, себебі оның шекарасынан кім өтсе, қарлұқтардың шатырына (қонысына) тап болады (Ibn Navkal, 2014: 37).	көпестер тоқтаған саудагерлер қаласы; садақ сияқты қару шебер жасалатын қала; үлкен бекіністі қала; мұсылмандықты қабылдаған түркілердің сауда орны
көркем мәтіндерде	Тақ Тараз. Жалқы Тараз жаһандағы, Түп қазық, туған үйім Отандағы. Ықылым замандардың шаңы жұққан Шаһарлы шежіремнің қаһарманы! Берілген ұлылардан бағасы – шың. Тарихтың салихалы саласысың. Киелі, Әулиелі, көне Тараз Сүюдің, сұлулықтың қаласысың! (Ахметова, 2018: 2); Тараздық ұлы ғалымдар: Дулати, Баласағұндар. Тараздың перизаттарын Жырлаған небір дарындар (Асылбек, 2019: 2).	бірегей қала; әулиелер мен киелілер мекені; көне қала; ұлы ғалымдар мекені; сұлуларын дарындар жырлаған қала
публицистикалық мәтіндерде	Қалаға келген қонақтар «Көне Тараз», ТАРАЗ-АРЕНА, соған қарама-қарсы орналасқан Керей мен Жәнібек ескерткіші, Айша бибі, Қарахан мазарларын тамашалайды (Абажаппаров, 2016: 1). Бүгінде жарты миллионға жуық халқы бар Тараз қаласы Жамбыл облысының орталығы, сондай-ақ оңтүстік өңірдің ірі өндірістік және мәдени орталығы (Чакирбаева, 2021: 1).	қыста қар аз түсетін өлке; ЮНЕСКО мойындаған тарихи қала; сәулет туындылары, ескерткіштері қонақтарды тартқан; ірі өндіріс және мәдени орталық

Кестеде көрсетілгендей, алынған материалдарды талдап көрелік. Тарихи мәтіндерде Тараз – мұсылмандар тұратын, саудагерлер тұрақтаған, сонымен бірге екі бөліктен тұратын қала. Осы деректер арқылы көне тұрғындар қоныстанған қала туралы ақпарат алумен қатар, сол кезеңдегі қоғамның қажеттіліктерін де аңғаруға болады. Атап айтқанда, бұл – саудагерлерге, соның ішінде мұсылман саудагерлерге қолайлы жағдай жасалған Ұлы Жібек жолы бойындағы қала. Көркем шығармаларда атау бойынша ассоциациялық қабылдауға шектеу қойылмаған. Мұнда Тараз нысан ретінде таққа да теңестіріліп қана қоймай, оның жеке бірегейлігіне де тоқталған. Сонымен бірге атау диахрониясына да үңіліп, әулиелер мәңгі қоныс тепкен киелі мекен екенін де айқындаған (қала атауының диахрониясында Әулиеата атауы да кездеседі). БАҚ беттерінде Тараз – таза ресми түрде қазіргі жетістіктерімен ерекшеленетін нысан ретінде анықталған.

«Тараз» атауы тілдік бірлік ретінде атау берген қоғамның өмір салты мен ойлау ерекшелігін көрсетеді, сол арқылы олардың мәдениеті туралы құнды ақпарат береді. Нысан маңындағы екінші нысан атауын беру тәжірибесі көптеген халықта бар, бұл ортақ ерекшелікті көрсетеді, яғни осылайша трансонимдену негізінде атау қалыптасқан: өзен атауы қала атауына қолданылған.

«Әлемнің тілдік бейнесінің ажырамас бөлшегі ретінде ономастикалық концепт» қарастырылатыны туралы Щербак айтқан болатын (Щербак, 2008: 4), дегенмен оның құрылымы мен мәні тілдік танымды аңғартатын лингвокогнитивтік өріс негізінде айқындалады. Топонимдердің когнитивтік модельдері жалқы есімнің жалпы есімнен ерекшеленетін семантикасын, нысанды айқындайтын географиялық атау мәнін, оны өзге тектес нысандардан

даралайтын қызметін және тіл тұтынушыларының әлем туралы танымын танытатын ассоциациялық мазмұнын қамтиды (Голомидова, 1998: 16-28). Мұндағы соңғы компонент «топонимге сәйкес келетін прагматикалық ақпаратқа ие» болғандықтан аса маңызды. Қала атауының трансонимдену нәтижесінде қалыптасқаны белгілі болғанымен, өзен атауының этимологиясын анықтау да маңызды, өйткені бұл атауды жасаушы қоғамның дүниенің тілдік, соның ішінде топонимиялық бейнесін қалыптастырудағы танымдық ерекшеліктерін айқындауға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Қазіргі кезде (мүмкін, о бастан) Тараз атауы әлем бойынша трансұлттық деңгейде жаһандану үдерісіндегі оним белгілеріне ие бола бастаған. Себебі Тараз – Ұлы Жібек жолындағы 2000 жылдан аса тарихы бар маңызды қала. Қытай, Араб дереккөздерінде сақталып, бізге жеткен – «Тараз» атауы. Бұл атау Ұлы Жібек жолындағы нысан, араб, парсы саяхатшылары суреттеген сауда орны, бағзы заманнан белгілі өзенмен бір кеңістіктегі нысан ретінде атау жасаушы, атауды тұтынушы қоғамның танымын, талғамын аңғартады. Қоршаған ортаны қабылдаушы қоғам нысандарды нақты болмысқа сәйкес келетін бір танымдық жүйеге жинақтауға тырысады. Қоғамның әлемді қабылдауындағы әмбебап ұғымдар қатарына кеңістік жатады, бұл жағдайда өзен мен қала бір кеңістікте орналасқандықтан Тараз атауы трансонимдену нәтижесінде қалыптасуы заңды. Тараз атауы потамоним > астионим сызбасы бойынша «кеңістіктік алмасу» негізінде қалыптасқан, яғни бір кеңістік негізінде шаруашылық мәселесі (күн көріс көзі: суару, балық аулау), байланыс жолы (өзен арқылы тасымал) т.б. сияқты уәждер себеп болуы мүмкін.

Сауалнамаға қатысушы респонденттердің бұл атауға қатысты сұрақтарға жауапкершілікпен әрі шынайы жауап бергені анықталды. Респонденттер арасында Шығыс зерттеуші-географтардың еңбектерімен және қазақстандық зерттеушілердің еңбектерімен таныс қатысушылар бар екені анықталды. Алайда сауалнама нәтижелері топонимге қатысты респонденттердің басым бөлігінің аялық білімін кеңейту қажеттігін көрсетті. Сонымен қатар қатысушылардың басым бөлігі «Тараз» атауын көне әрі тарихи мәні терең атау ретінде қабылдап, оны өзгеріссіз қалдыру жөнінде ортақ пікір білдірді.

Тіл білімінде жекелеген өңірлердің топонимиялық бейнесін зерттеуге ерекше көңіл бөлініп келеді. Осы тұрғыдан «Тараз» астионимі тарихи ақпаратты жеткізуші әрі атауды қалыптастырған және қолданысқа енгізген қоғамның дүниенің топонимиялық бейнесін жасаудағы уәжін, мәдениеті мен дүниетанымын танытуға мүмкіндік беретін тілдік бірлік ретінде қарастырылады. Топонимдерде көрініс тапқан болмыс үзінділерін қабылдау мен мағынасын ашу мәселелерін зерттеу маңызды. Әлемнің кеңістіктік үзігі ретінде топонимдер тілдік сана, әлемнің тілдік бейнесі тұрғысынан зерделенгенде қызықты ақпараттарды айқындауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

- Абажаппаров Ф. Мен тамашалаған Тараз (Тарих) // 31.05.2016 <https://yvision.kz/post/men-tamashala-an-taraz-688309?ysclid=mrqvzgeipv552460099>
- Абдирасилова Г.К., Атабаева М.С., Салихова С.К. Жер-су атауларындағы ұлттық мәдени ақпарат жайында // Қарағанды университетінің Хабаршысы. «Филология» сериясы. – № 2(98)/2020. – 46-54-бб.
- Асылбек А. Таразым менің // 27.07.2019 <https://bilim-all.kz/olen/12971-Tarazym-menin>
- Ахметова К. Жұлдызым Жібек жолы бойындағы // 31.08.2018 <https://bilim-all.kz/olen/7149-ZHuldyzym-ZHibek-zholy-boiyndagy>
- Базарбеков Б.М. Қазақ топонимдері мен этномәдени атауларының когнитивтік сипаты (Акселеу Сейдімбек шығармалары бойынша): филос. докт. (PhD) ... дис. – Шымкент, 2024. – 138 б.
- Голомидова М.В. Искусственная номинация в ономастике: Моногр. – Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 1998. – 216 с.
- Дмитриева Л.М. Онтологическое и ментальное бытие топонимической системы (на материале русской топонимии Алтая): автореф. ... докт. филол. наук. – Екатеринбург 2003. – 40 с.
- Жанұзақ Т. Тарихи жер-су аттарының түпторкіні. – Алматы: «Сөздік-словарь» ЖШС, 2010. – 356 б.
- Зиновьев А.А. В медвежьем углу // Зиновьев А.А. Исповедь отщепенца. – Москва: Астрель, 2008. – С. 23-65.
- Зобнина О.А. Концепт «Oxbridge» в английской лингвокультуре: автореф. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2007. – 21 с.
- Иманбердиева С.Қ. Қазақ тілдік танымдағы «Төрт түлік» концептісінің өрісі. Монография. – Астана, 2024. – 160 б.

- Иманбердиева С.Қ., Бекенова Г.Ш., Құламанова З.А., Мадиева Г.Б., Сапаров Қ.Т., Сейітқасымов А.А., Бексейітова А.Т., Бекзатқызы И. Жамбыл облысы топонимдерінің кестелік сөздігі. – Нұр-Сұлтан, 2021. – 426 б.
- Калинина Е.Л. Особенности адаптации субстратных топонимов в концептосфере языка-приемника (на материале ойконимов Амурской области): автореф. ... канд. филол. наук. – Барнаул, 2009. – 15 с.
- Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы, 1977. – 711 б.
- Керимов Р.Д. Германия // Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стерни на. – Волгоград: Парадигма, 2006. – Т. 4. – С. 157-176.
- Корчевская Г.П. Концепт «Москва» в русской языковой картине мира и поэтическом идиолекте М.И. Цветаевой: автореф. ... канд. филол. наук. – Владивосток, 2002. – 28 с.
- Қашқари М. Түрік сөздігі. 1-том / Аударған А. Егеубай. – Алматы: Арда+7, 2017. – 592 б.
- Маргулан А. Сочинения. Восьмой том. – Алматы: Алатау, 2010. – 474 б.
- Мукаддаси // Советская историческая энциклопедия: в 16 т. / под ред. Е.М. Жукова. – Москва: Советская энциклопедия, 1966. – Т. 9: Мальта – Нахимов. – 1000 с.
- Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. – Москва, 1984.
- Мухаммад Наршахи. История Бухары. – Ташкент, 1897. – 46 с.
- Райымбекұлы М. Көне Тараз // 12.07.2020 <https://bilim-all.kz/olen/17220-Kone-Taraz>
- Рублева О.Л. Топонимическая система Приморья: аспекты и перспективы исследования // Известия Восточного института. – №4 (32), 2016. – С. 35-44.
- Рүстембек Ғ.А., Абасилов А.М. Шиелі ауданындағы топонимдердің когнитивтік сипаттамасы // Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (4/4), 2021. S. 37-48.
- Рысбергген Қ.К. Қазақ топонимиясының лингвокогнитивтік және этномәдени негіздері: филол. ғыл. докт. ... дис. – Алматы, 2010. – 254 б.
- Стернин И.А. Имя собственное с когнитивной точки зрения // Лингвоконцептология: Межвуз. науч. сб. / Науч. ред. И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки. – Вып. 1. – 2008. – С. 25-29.
- Тілеубердиев Б. Қазақ ономастикасының лингвокогнитивтік аспектілері. – Алматы: Арыс, 2006. – 280 б.
- Урусова О.А. Америка // Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – Москва: Гнозис, 2007. – С. 254-268.
- Фирдоуси А. Шах-наме: критический текст. В 9 тт. – Москва, 1960-1971.
- Чакирбаева Н. Тарихы мәңгілік Тараз қаласы // 11.01.2021 https://el.kz/tarikhy_m-gilik_taraz_alasy_40350/?ysclid=mrvr7vnr8p227692821
- Щербак А.С. Когнитивные основы региональной ономастики: автореф. ... док. филол. наук. – Тамбов, 2008. – 46 с.
- Erzsébet Györfy The role of the mental map in socio-onomastic research // Oliviu Felecan (ed.), Proceedings of ICONN. No. 3 (2015). Pp. 504-511.
- İbn Havkal. 10. Asırda İslâm Coğrafyası. / Tercüme Ramazan Şeşen. İstanbul, 2014.
- Kazinform Таразда смарт-технологиялар шығаратын зауыт салынады // 15.12.2025 <https://kaz.inform.kz/news/tarazda-su-resurstarin-baskaruga-arnalghan-smart-tehnologiyalar-shigaratin-zauit-salinadi-600f2c/?ysclid=mrxiq6223291088https://kaz.inform.kz/news/tarazda-su-resurstarin-baskaruga-arnalghan-smart-tehnologiyalar-shigaratin-zauit-salinadi-600f2c/>
- Zakon.KZ Тараз // <https://kaz.zakon.kz/tags/taraz/?ysclid=mkbdmaxj8s191776786>
- 24KZ Таразда мұз айдыны ашылды // 31.12.2025 <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/kogam/747622-tarazda-muz-ajdyny-asyldy>

References

- Abazhapparov, F. (2016) Men tamashalagan Taraz (Tarih). 31.05.2016 <https://yvision.kz/post/men-tamashala-an-taraz-688309?ysclid=mrqvzgeipv552460099>. [Abajapparov, F. Taraz, which I saw (History). 31.05.2016 <https://yvision.kz/post/men-tamashala-an-taraz-688309?ysclid=mrqvzgeipv552460099>.] (in Kazakh)
- Abdirasilova, G.K., Atabaeva, M.S., Salihova, S.K. (2020) Zher-su ataularyndagy ulttyq madeni aqparat zhajynda. Qaragandy universitetining Habarshysy. «Filologiya» serijasy. No.2(98). 46-54-bb. [Abdirasilova, G.K., Atabayeva, M.S., Salikhova, S.K. (2020) On national cultural information in place names. Bulletin of Karaganda University. Series “Philology”. No.2(98). Pp. 46-54.] (in Kazakh)
- Ahmetova, K. (2018) Zhuldyzym Zhibek zholy boyyndagy. 31.08.2018 <https://bilim-all.kz/olen/7149-ZHuldyzym-ZHibek-zholy-boiyndagy>. [Akhmetova, K. (2018) Zhuldyzym along the Silk Road. 31.08.2018 <https://bilim-all.kz/olen/7149-ZHuldyzym-ZHibek-zholy-boiyndagy>.] (in Kazakh)
- Asylbek, A. (2019) Tarazym mening. 27.07.2019 <https://bilim-all.kz/olen/12971-Tarazym-menin>. [Asylbek, A. (2019) My Taraz. 27.07.2019 <https://bilim-all.kz/olen/12971-Tarazym-menin>.] (in Kazakh)
- Bazarbekov, B.M. (2024) Qazaq toponimderi men jetnomadeni ataularynyng kognitivtik sipaty (Aqseleu Sejdimbek shygarmalary bojnsha): filos. dok. (PhD) ... dis. Symkent. 138 b. [Bazarbekov, B.M. (2024) Cognitive properties of Kazakh place names and ethnocultural names (according to the works of Akseleu Seydimbek): Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD). Shymkent. 138 p.] (in Kazakh)
- Chakirbaeva, N. (2021) Tarihy manggilik Taraz qalasy. 11.01.2021 https://el.kz/tarikhy_m-gilik_taraz_alasy_40350/?ysclid=mrvr7vnr8p227692821. [Chakirbayeva, N. (2021) The city of Taraz, whose history is eternal.

- 11.01.2021 https://el.kz/tarikhhy_m-gilik_taraz_-alasy_40350/?ysclid=mrvr7vnr8p227692821.] (in Kazakh)
- Dmitrieva, L.M. (2003) Ontologicheskoe i mental'noe bytie toponimicheskoy sistemy (na materiale russkoj toponimii Altaja): avtoref. dis. dokt. filol. nauk. Ekaterinburg. 40 s. [Dmitrieva, L.M. (2003) Ontological and mental existence of the toponymic system (on the material of the Russian toponymy Altai): Abstract of Doct. Philological Sciences Dissertation. Ekaterinburg. 40 p.] (in Russian)
- Erzsébet Györfy (2015) The role of the mental map in socio-onomastic research. Oliviu Felecan (ed.), Proceedings of ICONN. No.3. Pp. 504-511. (in English)
- Firdousi, A. (1960-1971) Shah-name: kriticheskij tekst. V 9 tt. Moskva. [Firdausi, A. (1960-1971) Shahnameh: Critical Text. In 9 vols. Moscow.] (in Russian)
- Golomidova, M.V. (1998) Iskusstvennaja nominacija v onomastike: Monogr. Ekaterinburg: Izd-vo UrGU. 216 s. [Golomidova, M.V. (1998) Artificial nomination in onomastics: Monogr. Yekaterinburg: Izd-vo UrGU. 216 p.] (in Russian)
- İbn Havkal (2014) 10. Asırda İslâm Coğrafyası. Tercüme Ramazan Şeşen[tur.]. İstanbul. (in Turkish)
- Imanberdieva, S.Q. (2024) Qazaq tildik tanymdagı “Tort tulık” konceptining orisi. Monografija. Astana. 160 b. [Imanberdiyeva, S.K. (2024) The scope of the concept of “Tort tulık” in Kazakh linguistic knowledge. Monograph. Astana. 160 p.] (in Kazakh)
- Imanberdieva, S.Q., Bekenova, G.Sh., Qulamanova, Z.A., Madiyeva, G.B., Saparov, Q.T., Sejitqasymov, A.A., Bekseitova, A.T., Bekzatqyzy, I. (2021) Zhambyl oblysy toponimderining kestelik sozdigi. Nur-Sultan. 426 b. [Imanberdiyeva, S.K., Bekenova, G.Sh., Kulamanova, Z.A., Madiyeva, G.B., Saparov, K.T., Seikassymov, A.A., Bekseitova, A.T., Bekzatqyzy, I. (2021) Tabular dictionary of toponyms of Zhambyl region. Nur-Sultan. 426 p.] (in Kazakh)
- Kalinina, E.L. (2009) Osobennosti adaptacii substratnyh toponimov v konceptsfere jazyka-priemnika (na materiale ojkonomimov Amurskoj oblasti): avtoref. ... kand. filol. nauk. Barnaul. 15 s. [Kalinina, E.L. (2009) Characteristics of Adaptation of Substrate Toponyms in the Conceptual Sphere of the Receiver Language (Based on Oikonoms from the Amur Region): Abstract of Cand. Philological Sciences Dissertation. Barnaul. 15 p.] (in Russian)
- Kazinform Tarazda smart-tehnologijalar shygaratyn zauyt salynady (2025). 15.12.2025 <https://kaz.inform.kz/news/tarazda-su-resurstarin-baskaruga-arnalghan-smart-tehnologiyalar-shigaratin-zauit-salinadi-600f2c/?ysclid=mrxiqgue6223291088><https://kaz.inform.kz/news/tarazda-su-resurstarin-baskaruga-arnalghan-smart-tehnologiyalar-shigaratin-zauit-salinadi-600f2c/> [Kazinform A plant for the production of smart technologies will be built in Taraz (2025). <https://kaz.inform.kz/news/tarazda-su-resurstarin-baskaruga-arnalghan-smart-tehnologiyalar-shigaratin-zauit-salinadi-600f2c/?ysclid=mrxiqgue6223291088><https://kaz.inform.kz/news/tarazda-su-resurstarin-baskaruga-arnalghan-smart-tehnologiyalar-shigaratin-zauit-salinadi-600f2c/>] (in Kazakh)
- Kengesbaev, I. (1977) Qazaq tilining frazeologijajlyq sozdigi. Almaty. 711 b. [Kenesbayev, I. (1977) Phraseological Dictionary of the Kazakh Language. Almaty. 711 p.] (in Kazakh)
- Kerimov, R.D. (2006) Germaniya. Antologija konceptov / Pod red. V.I. Karasika, I.A. Sternina. Volgograd: Paradigma. T. 4. S. 157-176. [Kerimov, R.D. (2006) Germany. Anthology of Concepts / Ed. by V.I. Karasik, I.A. Sternin. Volgograd: Paradigma. Vol. 4. Pp. 157-176.] (in Russian)
- Korchevskaja, G.P. (2002) Koncept “Moskva” v russkoj jazykovoj kartine mira i pojeticheskome idiolekte M.I. Cvetaevoj: avtoref. ... kand. filol. nauk. Vladivostok. 28 s. [Korchevskaya, G.P. (2002) The Concept of “Moscow” in the Russian Linguistic Worldview and M.I. Tsvetayeva's Poetic Idiolect: Abstract of Cand. Philological Sciences Dissertation. Vladivostok. 28 p.] (in Russian)
- Margulan, A. (2010) Sochineniya. Vos'moj tom. Almaty: Alatau. 474 s. [Margulan, A. (2010) Works. Eighth volume. Almaty: Alatau. 474 p.] (in Russian)
- Mukaddasi (1966). Sovetskaja istoricheskaja jenciklopedija: v 16 t. T. 9: Malta – Nahimov. / pod red. E.M. Zhukova. Moskva: Sovetskaja jenciklopedija. 1000 s. [Mukaddasi (1966). Soviet Historical Encyclopedia: in 16 volumes. Vol. 9: Malta – Nakhimov / edited by E.M. Zhukov. Moscow: Soviet Encyclopedia. 1000 p.] (in Russian)
- Murzaev, E.M. (1984) Slovar' narodnyh geograficheskikh terminov. Moskva. 466 s. [Murzayev, E.M. (1984) Dictionary of Folk Geographical Terms. Moscow. 466 p.] (in Russian)
- Narshahi Muhammad (1897). Istoriya Buhary. Tashkent. 46 s. [Muhammad Narshakhi (1897). History of Bukhara. Tashkent. 46 p.] (in Russian)
- Qashqari, M. (2017) Turik sozdigi. 1-tom / Audargan A. Egeubaj. Almaty: Arda+7. 592 b. [Kashkari, M. (2017) Turkish Dictionary. Volume 1 / Translated by A. Egeubay. Almaty: Arda+7. 592 p.] (in Kazakh)
- Rajymbekuly, M. (2020) Kone Taraz. 12.07.2020 <https://bilim-all.kz/olen/17220-Kone-Taraz> [Raimbekuly, M. (2020) Ancient Taraz. 12.07.2020 <https://bilim-all.kz/olen/17220-Kone-Taraz>] (in Kazakh)
- Rubleva, O.L. (2016) Toponimicheskaja sistema Primor'ja: aspekty i perspektivy issledovanija. Izvestija Vostochnogo instituta. No.4(32). S. 35-44. [Rubleva, O.L. (2016) Toponymic system of Primorye: aspects and prospects of research. News of the Eastern Institute. No.4(32). Pp. 35-44.] (in Russian)
- Rustembek, G.A., Abasilov, A.M. (2021) Shieli audanyndagy toponimderding kognitivtik sipattamasy. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (4/4). 37-48-bb. [Rustembek, G.A., Abasilov, A.M. (2021) Cognitive characteristics of toponyms in the Shieli district. International Journal of Turkic World Studies, (4/4). Pp. 37-48.] (in Kazakh)
- Rysbergen, Q.Q. (2010) Qazaq toponimijasynyng lingvokognitivtik zhane jetnomadeni negizderi: filol. gyl. dok. ... dis. Almaty. 254 b. [Rysbergen, K.K. (2010) Linguocognitive and ethnocultural foundations of Kazakh toponymy: dissertation ... Doctor of Philology. Almaty. 254 p.] (in Kazakh)
- Shherbak, A.S. (2008) Kognitivnye osnovy regional'noj onomastiki: avtoref. ... dok. filol. nauk. Tambov. 46 s. [Shcherbak, A.S. (2008) Cognitive foundations of regional onomastics: Abstract of a Doctor of Philosophy dissertation.

Tambov. 46 p.] (in Russian)

Sternin, I.A. (2008) Imja sobstvennoe s kognitivnoj točki zrenija. Lingvokonceptologija: Mezhvuz. nauch. sb. / Nauch. red. I.A. Sternin. Voronezh: Istoki. Vyp. 1. S. 25-29. [Sternin, I.A. (2008) Proper name from a cognitive point of view. Lingvokontseptologiya: Interuniversity scientific collection / Scientific editor I.A. Sternin. Voronezh: Istoki. Issue 1. Pp. 25-29.] (in Russian)

Tileuberdiev, B. (2006) Qazaq onomastikasynyng lingvokognitivtik aspektleri. Almaty: Arys. 280 b. [Tileuberdiev, B. (2006) Linguocognitive aspects of Kazakh onomastics. Almaty: Arys. 280 p.] (in Kazakh)

Urusova, O.A. (2007) Amerika. Antologija konceptov / Pod red. V.I. Karasika, I.A. Sternina. Moskva: Gnozis. S. 254-268. [Urusova, O.A. (2007) America. Anthology of Concepts / Ed. by V.I. Karasik, I. A. Sternin. Moscow: Gnosis. Pp. 254-268.] (in Russian)

Zakon.KZ Taraz. <https://kaz.zakon.kz/tags/taraz/?ysclid=mkbdmaxj8s191776786> [Zakon.KZ Taraz. <https://kaz.zakon.kz/tags/taraz/?ysclid=mkbdmaxj8s191776786>] (in Kazakh)

Zhanuzaq, T. (2010) Tarihi zher-su attarynyng tuptorkini. Almaty: "Sozdik-slovar" ZhShS. 356 b. [Zhanuzak, T. (2010) The origins of historical place names. Almaty: "Sozdik-slovar" LLP. 356 p.] (in Kazakh)

Zinov`ev, A.A. (2008) V medvezh`em uglu. Zinov`ev A.A. Ispoved` otshhepenca. Moskva: Astrel`. S. 23-65. [Zinovyev, A.A. (2008) In a Bear's Corner. Zinovyev A.A. Confession of a Renegade. Moscow: Astrel. Pp. 23-65.] (in Russian)

Zobnina, O.A. (2007) Koncept "Oxbridge" v anglijskoj lingvokul'ture: avtoref. ... kand. filol. nauk. Volgograd. 21 s. [Zobnina, O.A. (2017) The concept of "Oxbridge" in English linguoculture: abstract dis. cand. philol. scien. Volgograd. 21 p.] (in Russian)

24KZ (2025) Tarazda muz ajdyny ashyldy. 31.12.2025 <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/kogam/747622-tarazda-muz-ajdyny-asyldy>. [24KZ (2025) Ice rink opens in Taraz. 31.12.2025 <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/kogam/747622-tarazda-muz-ajdyny-asyldy>.] (in Kazakh)

Мақала туралы ақпарат / Информация о статье / Information about the article

Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 23.07.2026.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted for publication: 23.09.2026.

Интернетте қолжетімді / Доступно онлайн / Available online: 30.09.2026.

© Иманберді С.Қ., Құламанова З.А., Әсетқызы А., 2026

